

Odd Håkon Tjade

En fatal reise til Grundsetmarkedet i 1730

Forfatterens egen illustrasjon av sledekaravane i skumringen på Glomma, slik den kunne ha sett ut for 300 år siden.

Grundsetmarkedet betød mye for folk i Nord-Østerdalen. Som nå ble markedet holdt vinterstid. Tidspunktet var ideelt for Østerdølene som dro i flokk og følge i sine sleder. De utnyttet at fremkommeligheten på Glommaisen var god. De lange karavanene lettet brøytingen, og oppsto det behov for hjelp, var hjelpen nær. Overnattingsstedene var gårder nær elva. Sledene kunne ta tung last, og korn var den viktigste lasten hjem.

Lokalhistoriewiki opplyser at en antar at Grundsetmarkedet – eller ”Østerdalens karneval” – opprinnelig ble holdt på Grundset som ligger ved Glomma noen kilometer nord for Elverum, men fra første halvdel av 1700-tallet ble det arrangert på gården Garder i Elverum Leir.

Arkiverket opplyser at Grundset Marked i Elverum var det største markedet på Innlandet. Elverum var også strategisk plassert i forhold til handelsveier og folks behov for bestemte varer. I Østerdalen er det dårlige naturgitte forutsetninger for kornbruk, og østerdølene trengte korn. På

Grundset Marked solgte hedmarkingene korn, mel, lefse og brød, mens østerdølene handlet skinn, smør, ost og vilt. Gudbrandsdølene hadde handlet tørrfisk og salt sild i Romsdalen, som de solgte videre, og samtidig hadde de med seg hester som svenskene gjerne kjøpte. Svenskene fra Värmland og Vestgötaland solgte metall- og tekstilvarer.

Her følger en historie hentet fra tingbøkene for Østerdalen, som omhandler en voldssak der en tynseting døde på vei hjem fra Grundsetmarkedet etter en slåsskamp med en alvdøl for nesten 300 år siden. Saken gir ikke bare svar på hva som var rettsoppfatningen den gang om vold med døden til følge, men beskriver også hvor folk fartet, overnattet, og handlet. Alle tynsetinger og alvdøler som er nevnt, kan identifiseres (se liste bak i artikkelen). Saken kom opp på tingsteder som reisen berørte: I Elverum 14.07.1730, Stor-Elvdal 19.07.1730 og 29.11.1730, og Tynset 24.07.1730 og 04.12.1730.

Slåsskarene og siktelsen

Simen Eriksøn Kveberg ble innstevnet fordi han på nest siste markedsdag på gården Grundset hadde slått og ille tilredet ungkaren Iver Larssøn Utgård, slik at han 10-11 dager senere døde på gården Trønnes på vei hjem. Simen sa at han var uskyldig i siktelsen og at han ikke hadde gjort annet enn å befri seg fra overlast av Iver, som hadde eglet seg innpå ham. Han førte selv vitner. I Elverum ble han fengslet og satt i arrest under vakt.

Slåsskampen

Vitner fortalte at Simen, sammen med en del andre folk fra Alvdal, hadde innlosjert seg i en liten stue på gården Grundset hos to av vitnenes mor. Om aftenen på andre markedsdagen satt han sammen med atskillige andre i den store dagligstue, der noen tok seg en pott øl (9,65 dl) og andre spilte kort «til øls». Ut på natten da de fleste hadde lagt seg til ro, begynte en munnstrid imellom Simen og Iver. Iver trengte seg inn på Simen, tok ham i hånden og bød ham ut på døren (for å slåss uten vitner), men Simen ba om at han måtte få være i fred. Dette gjentok seg flere ganger. Men etter som folk «skammet» på Simen, lot han seg leie ut. Et vitne, som serverte øl, ville gå etter, men Ola Brandvold holdt fast i dørhåndtaket så hun ikke kunne komme ut. Etter kort tid kom de begge inn i stuen igjen, Simen foran og Iver etter. Kinnene til Iver var hovnet opp og han blødde ved øyet og hadde blod på klærne. Iver tok lyset som var i rommet, i hånden sin og ba folk se hvor ille han var tilredt. I det samme ble lyset slått ut av hånden. Da spurte Iver Simen om det var han som slo, og slo i det samme til Simen så han segnet ned fra krakken som han satt på. Så sang Iver stående en salme. Deretter satte han seg på en

stol. Om morgenen kunne en se at Simen hadde en kul i ansiktet. Ellers opplyses at ingen av de stridende hadde kniv eller annet våpen.

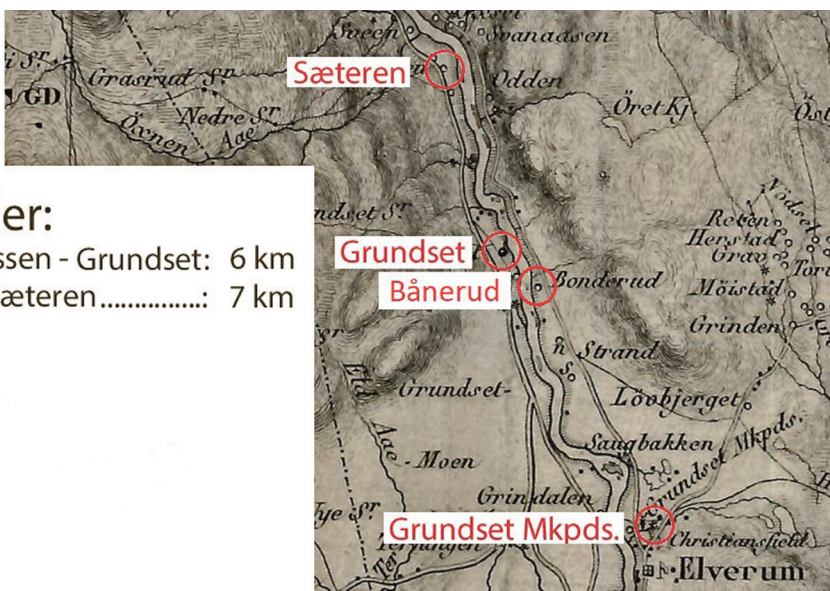
Forlik

Om natten var lyset blitt tent igjen, og Ola Brandvold fikk meglet forlik mellom de to stridende. De fikk av et vitne tappet hver sin pott med øl og sa at den som deretter klagde, skulle drikke seg dødsens. Så gikk Iver ut i gården der han traff noen av sine kjenninger. De spurte hvor han hadde vært. Han fortalte dem hvor og tilføyde at han var en ærlig kar, men Simen var en skjelm (djevel).

Simens forklaring

Han forklarte at han kom til gården Grundset om aftenen annen markedsdag, hvor han hadde sitt losji. Etter å ha satt fra seg hesten, gikk han over elven til gården Bånerud (Bonderud på kart fra 1829) for å tale med tømmeroppkjøper Pohlmann. Deretter gikk han tilbake tidlig om aftenen til sitt losji, der de fleste i hans følge losjerte i en egen stue. Mange hadde gått til sengs, og han ville kle seg av for å gjøre det samme. Men siden hans sengekamerat Bersvend Pedersøn Strømmen med det samme våknet og var tørst, tok han på seg strømper og sko igjen og sa at han ville gå sammen med Bersvend til den andre stua på gården for å hente en pott øl. I den andre stua var det en del folk som satt og spilte kort. Der satt også Iver Utgård sammen med Ola Torgersøn Brandvold. De bød ham en pott øl av kvinnen i huset.

Mens ølet ble tappet sto han ved bordet og så på dem som spilte kort. Da piken kom med ølet, ville han gå sin vei igjen, men Iver kom bort til ham, tok i ham og sa at han ville tale med ham. Så satte han seg og

Avstander:

Markedsplassen - Grundset: 6 km

Grundset - Sæteren.....: 7 km

Utsnitt av amtskart fra 1829, som viser omtalte gårder nær markedsplassen i Elverum.

drakk ølpotten ut sammen med Simen og Ola Torgersøn. Imidlertid begynte Iver å slarve om at på en gård Myreberg i Romsdalen, under en reise til Romsdalsmarkedet, var han blitt tatt for en affære som Simen hadde hatt med ei «førche» (jente) der. Peder Larssøn Utgård, forklarte i retten at på veien til Romsdalsmarkedet forrige år hadde et kvinnfolk forvekslet Iver med Simen som hadde lovet henne ekteskap. Simen sa han ikke visste noe om det, og ba om å få være i fred og ville gå tilbake til den andre stua igjen for å legge seg. Men Iver bød ham flere ganger ut på døren (for å slåss uten vitner). Andre nærværende «skammet» på ham og sa at han ikke torde følge med. Til sist fulgte han med Iver ut døren, fordi han følte seg presset. Nærværende folk ble skjovet til side på deres vei ut. Ute av døren grep Iver ham i halskluten for å strype ham og slo ham med hånden. Derfor måtte han ta igjen og slo Iver med hånden 2 eller 3 slag ved øret. Deretter gikk de omkull på marken med Iver underst. De

sto så opp igjen og gikk begge inn i stuen. Iver var litt blodig i ansiktet og gikk frem til bordet og ba folk se hvordan han så ut. Deretter grep Iver atter i hans klær og slo ham i pannen så det ble en stor kul. Simen ville ikke røre Iver, men gikk fra ham. Siden ble de ved Ola Torgersen Brandvolds meglingsforlikte og venner igjen med slike ord at skulle en av dem ville den annen ondt, så skulle han drikke seg dødsens. Deretter gikk Simen i seng, og har siden ikke sett Iver. Neste morgen dro han til markedsplassen.

Tynsetingenes losji

Erik Embretsøn Holmen fortalte at han også var på Grundsetmarkedet. Han sa at Iver hadde fulgt følget på færdesveien hjemmefra Tynset, men han ville ikke følge med færdesfolket til tynsetingens losji på gården Sæteren. I stedet ville han ta følge med Ola Torgersøn Brandvold for å innløsere seg på Gården Grundset. Ola og Iver var tydeligvis venner. Iver hadde to hester.

Han brukte den ene videre til Grundset og lot den annen stå igjen på Sæteren. Jon Larssøn Holmen, som var med i følget, ble bedt om å ta omsorg for hesten på Sæteren, og Erik ble bedt om senere å ta den med seg til Grundset. Andre tynsetinger som nevnes i følget og som ble ført som vitner, var Esten Simensøn Myre, Peder Hågensøn Østby og Lars Eriksøn Neby.

Kjøp av korn

Torsdag morgen, dagen etter slåsskampen, reiste Iver til Hedemarken, og kom tilbake til gården Grundset søndag ved middagstider. Da han skulle dra sto han blodig i døra, og Erik Holmen spurte da om han var i stand til å føre sine hester, for ellers måtte han ta dem ut av følgeraden. Iver svarte: «Å Jesus, visst kan jeg det!». Tross svaret tok Iver hestene sine ut av raden, mens Erik fulgte med følget videre som dro hurtig over Hedemarkskogen til gårdplassen Terningen, en halv mils vei. Der hvilte de. Etter en stund kom Iver med begge sine hester. Han var stadig blodig i ansiktet. Dog pynnet han seg litt, og fulgte så med følget til gården Nordvang i Løten sogn, to mil fra Terningen. Der skiltes de ad og reiste hver sin vei for å kjøpe korn. Erik syntes da Iver var god nok til å bruke hest, for han sprang likeså vilt som de andre. De skulle møtes igjen på gården Nordvang.

Iver hadde gjort avtale med Jon Larssøn Holmen om å dra sammen til en gård i Romedal, hvor de lå i seng sammen. Der harket og hostet Iver om natten. Neste dag skilte de lag i sin søken etter korn. Fredag aften kom Erik til Nordvang igjen. Noe senere kom Iver. Han ble geleidet av de to brødrene Morten og Peder Rusten, som sa at de hadde truffet ham på gården Rekstad i Stange sogn, og siden han var svak, ville de levere ham til hans eget følge. Brødrene

hadde tatt hånd om Ivers to hester med lass og hadde i tillegg leid en egen hest med slede og skyssdrenge til å frakte Iver.

Ivers følge ville overnatte på Nordvang. Siden Erik hadde lagt seg til hvile, gikk en annen i følget ut og leide Iver inn i stuen og redde opp en seng for ham. Om natten lå Iver og ynket seg som et svakt menneske. Søndag morgen spurte følget ham om han var god nok til å føre sine lass. Det svarte han nei til, og ba dem leie ham en ekstra hest. Det gjorde de, og hans «smukke» kamerater tok seg av lassene hans. Iver mente ondet skyldtes «den syge reva kaldet» (hva det måtte være). På Grundset satt og lå han en stund i høylåven. Vitner sa videre at han ikke anførte noe klagemål overfor Simen Brandvold.

Reisen hjem

Følget reiste til gården Sæter og ble der om natten. Imidlertid var Iver like svak neste dag. Det ble leiet hest for ham til gården Mykleby i Stor-Elvdal. På veien dit overnattet de først på Sorknes i Åmot sogn, og så på Kroken i Stor-Elvdal. Onsdag kom de til Mykleby. Der syntes Erik Holmen svakheten ble verre om aftenen. Han spurte Iver om i fall døden nå skulle ta ham, ville han da beskyldte Simen Kveberg for å være hans banemann. Til det svarte Iver således: «Nei, det kan jeg ikke gjøre.» Enka på Mykleby, Anne Helgesd., bekreftet ordene som var sagt i samtalen mellom Erik og Iver. Torsdag morgen spiste Iver intet, men drakk noe øl. Han ble lagt i en slede og følget reiste videre til Trønnes og ble der om natten. En av tjenestedrengene til Nils Mykleby fulgte med Iver på veien. Han spurte Iver om han var blitt syk av slagene Simen ga ham. Iver svarte at det kun var noe av årsaken, og at han hadde vært frisk to dager etter hendelsen. Framme på Trønnes leide

tjenestedrengen Iver inn i Tarald Trønnes sin stue. Klokka var 12 på dagen. Der drakk Iver ut en skål med varmt øl og ble deretter lagt til sengs. Også Tarald Olsen Trønnes spurte Iver om han var blitt syk av slagene han hadde fått av Simen. Iver svarte at det ikke kunne være av dem, «men Vår Herre har mange ris at slå oss med». Til sist kom Erik Trøen (Holmen) inn i Tarald Trønnes hus og gikk bort til Iver og spurte igjen om han ville anklage Simen Kveberg for å være hans banemann. Til det svarte Iver det samme som sist.

Samme natt ved dagningen oppga Iver sin ånd. Deretter ble det slått sammen en kiste. Nedi den ble det lagt noe halm, og deretter liket ovenpå i sine gangklær (hverdagsklær). De leiet en ekstra hest og med den førte de ham til hans foreldre på Tynset.

Liksyn

Ola Larsson Østby, forklarte at han noen dager etter at liket av Iver var kommet hjem til Utgård, hadde besiktiget det døde legemet etter Ivers fars begjæring. Besiktigelsen gjorde han sammen med Morten Pedersøn Utgård, som var død før tingmøtet 24.07. 1730. Ola vitnet at liket var jevnblått fra halsen over brystet og ned på magen. I ansiktet kunne han ikke merke noen feil. Liket var frosset og kunne ikke snus.

Ola Bersvendsen, husmann under prestegården, betraktet også det frosne liket, men så ikke annet enn det Ola Larsson fortalte.

Dommen

Dommen falt tingdagen 05.12.1730 på Neby. Her følger utdrag av dommen endret for leserne til dagens språk: Siktete (Simen Kveberg) har vitnet, at Iver Larsøn Utgård flere ganger bad ham bli med utenfor stuen

for å slåss. To ganger ba siktete om fred, men måtte allikevel til slutt følge med ut, hvor han ifølge tilståelsen ga Iver 2 eller 3 slag med hånden slik at han, da han straks etter kom inn i stuen, var blå og blodig i ansiktet og hadde et lite hull i huden ved det ene øyet. Men retten mener at Iver ikke var tilføyet sådan skade at den kunne ansees å forårsake det etterfølgende dødsfald. Retten erkjenner derfor Simen Kveberg fri, uskyldig og sakesløs.

Den tidligere utståtte arrest skyldtes uenighet om volden, og Simen må derfor tåle arresten uten videre regress. Hva Iver Larsøns begravelse og utgifter i forbindelse med saken angår, så mener retten at begravelser bør forrettes på sømmelig kristen måte, og at omkostninger bør dekkes av hva Iver måtte ha etterlatt seg, og hva som ellers kan forefinnes av midler. Faren hadde som «en fattig mann» i retten krevd erstatning for de omkostninger som sønnens sykdom og død hadde medført.

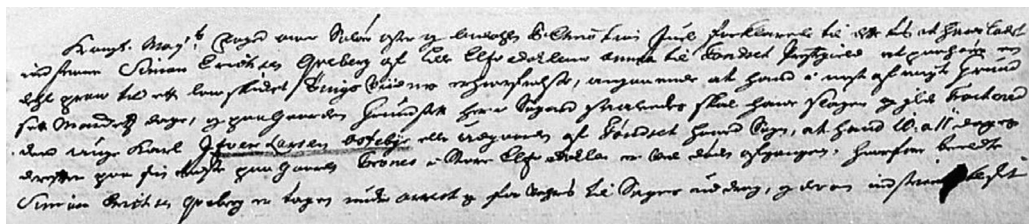
To begravelser

I kirkeboka står følgende om Ivers begravelse, som jo skjedde før dommen: «Blev ihjelslagen 1730» og «uden sang og klang begravet» den 30. juli samme år. Etter at dommen hadde falt, ble Iver den 25. februar 1731 gitt en sømmelig begravelse.

Etterord

Den siktete, Simen Eriksøn Kveberg, ble frikjent fordi den skadelidne, Iver Larsøn Østigård, gjentatte ganger overfor flere vitner bedyret at han ikke var syk pga skader forårsaket av slåsskampen.

Videre ser en at tynsetingene innlosjerte seg på Sæteren, mens alvdølene bodde i en stue på Grundset. Slåsskampen forgikk ute. Døra ut ble blokkert fordi kampen skulle være uten vitner. Årsaken var at

Fotoutsnitt fra tingboka om anklangen gitt på tinget i Elverum 14.07.1730.

slåsskamper ble bøtelagt, og da krevde tingretten vitner. Det var Ola Brandvold som blokkerte døra. Han var født på Tynset og Iver hadde innlosjert seg på Grundset for å være sammen med Ola. De var tydeligvis venner. Det var også han som forlikte kamphanene etterpå.

Striden begynte med at Iver «slarvet» om at han hadde blitt tatt for en sak om ekteskapsløfte som Simen hadde gitt ei jente. Vi får vite at det hadde skjedd på en markedsreise til Romsdalen. Wikipedia opplyser at Romsdalsmarkedet (eller Romsdalsmartnan) var et av de viktigste årlige markeder i Midt-Norge. Markedet er første gang nevnt i 1533 og betegnes da som «det største der er». Markedsplassen var på gården Devold ved Grytten i Romsdal, nå i Rauma kommune. Den besto av enkle hus og boder i tillegg til telt som ble satt opp under markedet. Nordøsterdøler dro altså også dit.

På Grundset underholdt østerdølene seg med å spille kort og drikke øl. Men det viktigste var å kjøpe korn og det skjedde ikke på markedsplassen, men ved at de dro rundt til gårder på Hedmarken og handlet korn der. De var så langt bort fra Elverum som til gården Rekstad i Stange, ikke langt fra Mjøsa. Vi fikk også vite at Simen treffer en tømmerhandler på gården Bånerud, nær Grundset.

Videre beskrives ingen problemer med å hyre en hest og skyssdreng da Iver fikk

behov for det. Det ble leid hest helt til Mykleby i Stor-Elvdal. Fra Grundset er det 67 km langs Glomma til Mykleby.

Da Iver var død og skulle fraktes hjem til Tynset, skjedde det med en leid hest, og svært enkelt. En kiste ble snekret sammen, og i den ble han lagt i oppå noe halm i sitt dagligtøy. Årstiden gjorde ham stivfrossen, og likskuet skjedde også i frossen tilstand. Ved likskuet kunne han til og med ikke snus, nok fordi han hadde frosset fast til underlaget. Videre merker en seg at han ble begravet to ganger med sju måneders mellomrom. Første gang skjedde det uten den verdighet som var vanlig. Faren hadde i retten understreket at han var fattig og ville ha støtte til begravelsen. Men da dommen falt 5. desember 1730 sa den at Iver skulle ha en sømmelig begravelse, og at midler burde kunne fremskaffes. Derved ble Iver begravet igjen den. 25. februar 1731. Det var svært viktig for folk at prestisjen ble beholdt selv etter døden.

Personer alfabetisk med gårdsnummer og bruksnummer i henhold til bygdebøkene, samt anslått fødselsår

- Bersvend Pedersøn Strømmen, Nordigarden (Alvdal 2-12), f. 1700, ut fra alder ved begravelse.
- Erik Embretsøn Holmen (Tynset 44-6), f. 1681, ut fra militærrulle 1699.
- Esten Simensøn Myre (Tynset 38-1), f. 1674, ut fra militærrulle 1697 og 1699.

- Iver Larsøn Utgård (Tynset 72-18), f.1698, ut fra alder ved begravelse.
- Jon Larssøn Holmen (Tynset 44-36), f. 1706, ut fra søsknenes fødselsår.
- Lars Eriksøn Neby (Tynset 75-8C), f. 1671, ut fra militærruller 1697, 1699, 1735.
- Morten Pedersøn Utgård (Tynset 72-39), f. 1669, ut fra militærruller 1697 og 1699.
- Morten Rusten (Vestre Rusten (Tynset 51-1), f. 1687, ut fra alder ved begravelse.
- Ola Bersvendsen, (Kjæreng (32-1), f. 1693, ut fra alder ved begravelse.
- Ola Brandvold = Ola Torgersøn Utistu (Alvdal 4-27), f. 1692 på Østihaugen (Tynset 71-70), år ut fra begravelse.
- Ola Larssøn Østby (Tynset 71-95), f. 1673, ut fra begravelse.
- Simen Eriksøn Kveberg, Gammelstu (Alvdal 12-27), f.1696, ut alder ved fra begravelse.
- Peder Hågensøn Østby (Tynset 71-121), f. 1687, ut fra søsknenes fødselsår.
- Peder Larssøn Utgård (Tynset 72-1), f. 1703, ut fra alder ved begravelse.
- Peder Rusten = Peder Jonsøn (Vestre Rusten (Tynset 51-1), f. 1694, ut fra militærrulle 1735.

Kilder:

1. *Solør og Østerdalen sorenskriveri*, tingbok nr. 57, 1730-1732.
2. *Ministerialbok for Tynset prestegjeld* 1722-1732.
3. *Ministerialbok for Tynset prestegjeld* 1737-1753.
4. *Ministerialbok for Tynset prestegjeld* 1758-1762.
5. *Ministerialbok for Tynset prestegjeld*, Tynset sogn, 1780-1784.
6. *Ministerialbok for Tynset prestegjeld*, Alvdal sogn, 1769-1781.
7. *Tynset bygdebok*, bd. 1 og 2, Gård og ætt, Ivar A. Streitlien, 1972 og 1973.
8. *Alvdal bygdebok*, bd. 2, Garden og ætta, Einar Steimoeggen, 1973.
9. *Wikipedia*.
10. *Lokalhistoriewiki*.
11. *Arkivverket*.